

О.Пиріг, Д.Черняк

**Підприємництво
в Україні:
від витоків до сьогодення**

О. Пиріг, Д. Черняк

ПІДПРИЄМНИЦТВО
В УКРАЇНІ:
ВІД ВИТОКІВ ДО СЬОГОДЕННЯ

Монографія

Київ
2011

УДК 373.61
ПЗЗ

ББК 65.9 (4УКР)09-03
ПЗЗ

Рецензенти:

- В.Д. Базилевич член-кореспондент НАН України, доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету Київського національного університету ім. Т.Шевченка, Заслужений діяч науки і техніки України;
- О.П. Реєнт член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук, професор, заступник директора Інституту історії НАНУ, Заслужений діяч науки і техніки України

Підприємництво в Україні: від витоків до сьогодення: Монографія / О.Пиріг, Д.Черняк. — К.: Вид-во «УкрДрук», 2011. — 198 с., ілюстр.

В монографії на основі широкого кола джерел, вітчизняної та зарубіжної літератури проаналізовано шляхи зародження, становлення й генезису підприємництва в Україні. Історію підприємництва подано в контексті історичного поступу України та Європи. Розкрито вплив політичного та культурного чинників на розвиток підприємництва. У книзі подано галерею портретів успішних підприємців. Зроблено висновок, що в основу плідної підприємницької діяльності покладено природні здібності, ґрунтовні знання й напружену щоденну працю. Значна увага приділена добродійній діяльності підприємців.

Розрахована на викладачів, науковців, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами історії.

ISBN 978-966-2283-12-9

*На світі можна жити без еталонів.
По різному дивитися на світ...
Від того світ не зміниться ні трохи...
Усе залежить від людських зіниць...
В широких відбивається епоха,
У звужених збіговище дрібниць!*

Ліна Костенко

Шановний читачу!

Ти відкрив нашу книгу, що є проявом твого інтересу до проблеми, означеної в її назві. Ми вдячні тобі.

Майже 20 років підприємництво є одним з актуальних і болючих питань економічного розвитку України. Заперечення більшовицькою владою підприємливості як стилю господарської поведінки, ліквідація приватної власності призвели до знищення підприємництва.

Його відродження в незалежній Україні виявилось справою нелегкою, адже підприємливість збереглася на генетичному рівні лише у незначній частині українського суспільства. Вирішення сучасних питань розвитку підприємництва, перетворення його на масове організаційно-економічне та соціально-психологічне явище, яке характеризується науково-технічною, комерційною творчістю та новаторством, у практичну площину ставить вивчення історії підприємництва. Глибокою видається думка маловідомої людини – німецького генерал-лейтенанта Фрайгерра фон Гарденберга про те, що «всі минулі й теперішні вчинки мають доволі подібний вигляд, а без науки про них можна було б здебільшого обійтися, якщо не оновити цей каркас живою плоттю й не показати молодій людині, що стало поштовхом до рушійних змін і за рахунок яких поради чи засобів вдалося досягти тієї чи тієї кінцевої мети, ... так проповідь сягає розуму, а не пам'яті». Сподіваємось, що розвитку розуму сучасних і майбутніх підприємців, успішній їх діяльності, а відтак й процвітанню України, буде сприяти наша робота.

Автори

ВСТУП

Формування ринкової економіки в Україні повернуло до життя підприємництво — тип господарювання, сутністю якого є вільна самостійна діяльність, пов'язана з ризиком з метою одержання прибутку. Аналіз процесу реформування господарської системи виявляє його повільні темпи, прорахунки та помилки, брак спеціалістів з ринковим менталітетом. Державної підтримки вимагає малий та середній бізнес. Адже світовий та вітчизняний досвід свідчить, що мале та середнє підприємництво — це додаткові робочі місця, швидке наповнення внутрішнього ринку товарами та послугами, шлях до розв'язання багатьох соціальних питань. Вирішення сучасних проблем розвитку підприємництва актуалізує дослідження історії підприємництва.

Для країн з розвинутою економікою світовий і вітчизняний досвід підприємництва — це невичерпне джерело ідей, історій злетів і падіння підприємців і цілих династій, уроків для сьогодення. Для окремого підприємця знання історії підприємництва — усвідомлена необхідність.

За роки незалежності України історики, економісти, краєзнавці, журналісти зробили перші кроки щодо висвітлення історії підприємництва. В монографіях Т. Лазанської [1], Н. Темірової [2], С. Нестерцової, В. Нестерцова та Е. Щербініної [3], І. Бігун, В. Ляшенко та Д. Шапран [4], А. Задорожняка та О. Реєнта [5] на основі нових методологічних підходів та широкого кола архівних матеріалів розкрито стан та проблеми приватного підприємництва в різних галузях господарства XIX ст.

Окрему групу становлять праці, в яких висвітлюється життєвий шлях, складові підприємницького успіху, доброчинність «зубрів» українського бізнесу. Серед них виділяються роботи В.Ковалинського «Меценаты Киева» та «Семья Терещенко» [6], Н.Терентьевої та К. Балабанова «Греки в Україні: історія та сучасність» [7], О.Доніка «Родина Терещенків в історії доброчинності» [8].

Статті Н. Киструської [9], О. Гордуновського [10], А. Блануци [11], М. Москалюка [12] та інших певною мірою заповнюють прогалини у дослідженні підприємництва XIX ст.

Історія підприємництва активно вивчається й російськими вченими. На цій ниві плідно працюють співробітники Інституту Російської історії РАН [13], М. Гавлін [14], Б. Ананьч [15], В. Воронін і В. Тонких [16]. Оскільки Україна була у складі Російської імперії, деякі аспекти історії підприємництва в нашій державі знайшли відображення в роботах російських дослідників.

Історіографічний огляд свідчить, що основна увага вчених спрямована на вивчення проблем підприємництва XIX ст. Не розкритими залишаються витoki підприємницької ініціативи. До цього часу не вирішено деякі проблеми методології дослідження історії підприємництва, зокрема питання періодизації та понятійного апарату.

Отже, рівень дослідження та узагальнення історичного досвіду підприємництва не адекватний сучасним потребам. Цим і зумовлена спроба створення історії зародження, становлення та розвитку підприємництва в Україні.

Дослідження історії підприємництва базується на ґрунтовній джерельній основі. Для вивчення витоків підприємницької ініціативи на території України пріоритетне значення мають матеріальні джерела, тож автори використали дані археологічних розкопок та розвідок, оприлюднені в наукових публікаціях й представлені в експозиції Національного музею історії України.

Другу групу становлять писемні джерела, зокрема свідoctва давніх авторів, давньоруські літописи, опубліковані документи і матеріали про господарську діяльність в українських землях в різні часи (універсали гетьманів, заповіти, листи, скарги, статистичні дані тощо).

Окрему групу джерел репрезентують публікації в періодичних виданнях: журналах «Киевская старина», «Коммерческое образование», «Корреспондент», «Фокус», «Business class magazine» та інших.

В роботі використані також усні джерела – прислів'я та приказки, а також матеріали з мережі Інтернет та з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г.С. Пшеничного.

ЗМІСТ

Вступ	6
Витоки підприємницької ініціативи	8
Генезис підприємницької діяльності у княжу добу (IX – середина XIV ст.)	18
Стан підприємництва у литовсько-польський період (середина XIV – середина XVII ст.)	31
Розвиток підприємництва у козацьку добу (середина XVII–XVIII ст.)	44
Підприємництво кінця XVIII – початку XX ст.	58
Підприємництво періоду Української революції 1917–1921 рр.	89
Відродження та розвиток підприємництва у 20–30 рр. XX ст.	104
Підприємництво другої половини 80-х – 2004 рр.	122
Доброчинність в історії підприємництва	138
Післямова	162
Джерела та література	164
Список умовних скорочень	186
Іменний покажчик	188